

Dr hab. Ewa Katarzyna Citko, prof. UwB
Instytut Studiów Kulturowych
Zakład Studiów nad Kulturą Współczesną i Filmem
Uniwersytet w Białymstoku

Recenzja

rozprawy doktorskiej mgr Marty Kasprzak

pod tytułem:

**„Paryż – miasto wyobrażone jako przedmiot spojrzenia
turystycznego, imigranckiego i postnostalgicznego.**

Analiza wybranych filmów fabularnych zrealizowanych po 1995 roku”

przygotowanej pod kierunkiem promotora:

dr hab. Nataszy Korczarowskiej-Rózyckiej, prof. UŁ

Podstawę prawną do sporządzenia recenzji stanowi powołanie – przez Komisję UŁ do spraw stopni naukowych w dyscyplinach Nauki o kulturze i religii oraz Nauki o sztuce – do pełnienia funkcji recenzenta w postępowaniu o nadanie stopnia naukowego doktora nauk o kulturze i religii p. mgr Marcie Kasprzak. Recenzja jest zgodna z wytycznymi Ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz.U. 2018 r. poz. 1669).

Recenzja sporządzona została na podstawie oceny rozprawy doktorskiej przedłożonej przez Doktorantkę. Praca liczy 350 stron, wraz ze stroną tytułową, spisem treści i bibliografią przedmiotową.

Wybór tematu i problematyka podjęta przez Doktorantkę

Temat pracy jest interesujący i nowatorski na gruncie polskich badań. Autorka podjęła się analizy przestrzeni miejskiej Paryża jako miasta wyobrażonego, z perspektywy spojrzenia turystycznego, imigranckiego i postnostalgicznego, realizującego się w produkcjach światowego kina zrealizowanych po 1995 roku. Przyjęta na potrzeby analiz metoda studium przypadku dała Autorce szansę na ukazanie różnorodnych strategii wizualizacji przestrzeni

miejskiej w wybranych filmach pochodzących z różnych krajów i powstałych na przestrzeni ponad dwóch dekad przełomu XX i XXI wieku.

Podjęta przez Doktorantkę problematyka realizuje przyjęty przez nią cel badawczy, określony jako (cytuję): „wyodrębnienie i wskazanie wyznaczników trzech filmowych strategii reprezentacji miejskiej przestrzeni Paryża przy pomocy spojrzenia turystycznego, imigranckiego i postnostalgicznego”. Cel został zrealizowany dzięki wnikliwej, przywołującej szereg kontekstów badań filmoznawczych, filozoficznych i socjologicznych, analizie starannie wybranych dzieł filmowych. Dobór filmów do analizy wyodrębnionych strategii jest trafny i umożliwia Doktorantce omówienie określonych przez nią typów spojrzeń w całościowy i rzeczowy sposób.

Zaproponowane przez Autorkę strategie reprezentacji miasta nie wyczerpują co prawda możliwości opisu filmowych wizerunków miejskich przestrzeni Paryża i strategii ich wizualizacji; sama Autorka stwierdza, że interesujący mógłby być na przykład opis spojrzenia dziecięcego bohatera. Można byłoby także zaproponować analizę wizerunku miasta z punktu widzenia postaci rdzennych wielopokoleniowych mieszkańców stolicy Francji, a także bohaterów pochodzących z wcześniejszych epok historycznych, zarówno realnych („Oficer i szpieg”, 2019), jak i fantastycznych („Nędznicy”, 1998; „Pachnidło”, 2006), a nawet bohaterów nie będących ludźmi, takich jak chociażby słynny szczur ze wspomnianego w dysertacji filmu „Ratuj” (2007), przywołany również w pracy tytułowy bohater animacji „Kot w Paryżu” (2010) czy gargulce z filmu „Dzwonnik z Notre Dame” (1996). Niemniej jednak, to Autorka pracy decyduje o wyborze i zakresie jej problematyki. Zaproponowane strategie opisu spojrzenia turystycznego, imigranckiego i postnostalgicznego są ciekawe i reprezentatywne dla podjętego tematu, a objętość pracy doktorskiej nie pozwala na mnożenie, a tym bardziej wnikliwe opracowanie wszystkich przykładowo wymienionych punktów widzenia.

Metodologia badań przyjęta w pracy

Zastosowana w pracy metodologia jest trafnie dobrana i wykorzystana. Autorka sięgnęła po narzędzia filmoznawcze, socjologiczne, filozoficzne. Trafnie i zasadnie odwołała się do współczesnych badań nad przestrzenią miejską, także filmoznawczych, na przykład do systematyki pejzażu filmowego zaproponowanej przez André Gardiesa. Jak sama Doktorantka zauważyła: „Zastosowanie metody neoformalnej, wprowadzonej przez Davida Bordwella i Kristin Thompson, umożliwia pogłębioną eksplorację filmowej diegezy, natomiast badanie strategii kreowania ekranowej przestrzeni miejskiej i eksplorujących ją protagonistów staje się możliwe dzięki połączeniu praktyki *close reading* z teoriami wybitnych socjologów, antropologów i filozofów”

(str.16). Tak określona metodologia jest świadomie wykorzystywana w pracy przez Doktorantkę; nie pełni jedynie funkcji niezbędnego formalnego akapitu pracy, lecz ma istotne znaczenie merytoryczne i wykorzystywana jest bezpośrednio do problemowo analizowanej materii przedmiotu badań.

Zalety i uwagi polemiczne odnoszące się do rozprawy doktorskiej

Niewątpliwą zaletą pracy jest wnikliwa analiza tematu, który nie doczekał się szerszych opracowań w polskich badaniach filmoznawczych. Pani Marta Kasprzak wykazała się dużą znajomością podjętej problematyki i stworzyła jej oryginalne, autorskie opracowanie.

Praca wyróżnia się czytelną, przemyślaną strukturą. Autorka rozpoczyna od uwag wstępnych związanych z historią, sztuką i kulturą Paryża, a następnie przechodzi do trzech kolejnych rozdziałów będących kwintesencją rozprawy, związanych z analizą wybranych dzieł filmowych, reprezentujących spojrzenie turystyczne, imigranckie i postnostalgiczne. Przeprowadzone analizy są wielowątkowe i ukazują szereg związków filmowych bohaterów z miejską przestrzenią Paryża. Autorka wykorzystuje liczne odwołania do tekstów kulturoznawczych, socjologicznych i filmoznawczych, interesująco poszerzając konteksty swoich interpretacji. Ciekawym i wnoszącym istotne informacje zabiegiem jest stworzenie załączników, w których Doktorantka zamieściła reprodukcje i kadry ilustrujące omawiane przez nią zagadnienia. Umożliwia to czytelnikowi przypomnienie bądź zapoznanie się z przywoływanymi w pracy dziełami malarskimi, fotografiami, filmami i tekstami kultury popularnej.

Analiza filmów przypisanych przez Autorkę do kolejnych trzech skonwencjonalizowanych typów spojrzeń ukazuje różnorodność narracji, postaw bohaterów i wzorców ikonograficznych, kreowanych na tle przestrzeni miejskiej Paryża, odwołującej się do obiektywnej topografii, ale zarazem przekształconej za sprawą filmowych środków wyrazu dla ukazania perspektywy turysty, imigranta i (post)nostalgicznego marzyciela. Daje to możliwość słusznej i interesującej konkluzji wysnutej przez Doktorantkę o mitologizacji Paryża dokonującej się w omawianych filmach. W przypadku filmów związanych ze spojrzeniem turysty owa mitologizacja przyjmuje charakter barwnej, audiowizualnej pocztówki. W filmach o charakterze postnostalgicznym zjawisko mitologizacji związane jest z mechanizmami rządzącymi pracą pamięci przywołującej kanony francuskiej kultury, zwłaszcza nurt realizmu poetyckiego, impresjonistycznego malarstwa i fenomen francuskiej nowej fali. Tęsknota za wyimaginowanym Paryżem powoduje zmaterializowanie się na ekranie miasta wyobrażonego i wyidealizowanego zarazem, przesyconego benjaminowską aurą. Natomiast w filmach odwołujących się do spojrzenia imigranckiego, mitologizacja obejmuje procesy marginalizacji, nie tylko związane z prezentacją na ekranie

specyficznych miejsc: zaniedbanych przedmieść i zdewastowanych obszarów miejskiej tkanki, ale także z ukazywanymi na ekranie procesami socjologicznymi, przenikaniem i starciem odmiennych kultur i życiem migrantów w społecznych gettach. Tu dodałabym, że mitologizacja w przypadku trzeciego spojrzenia przybiera niejednokrotnie charakter anty-mitologizacji, miejsca akcji prezentowane w filmach mają charakter nie-miejsc, a przenikanie i synteza kultur okazują się niemożliwą do zrealizowania utopią.

Wnioski wysnute przez Autorkę są poprawne i ukazują dalsze możliwości badawcze związane z problematyką podjętą w dysertacji. Praca uzupełniona jest przez notę bibliograficzną, pozycje w niej zawarte są dobrze dobrane i poprawnie wykorzystane w trakcie prowadzonych rozważań. Natomiast zabrakło, moim zdaniem, w zamieszczonych na końcu spisach, filmografii analizowanych w pracy dzieł filmowych.

Tą uwagą rozpocznę prezentację pewnych niedociągnięć, które odnajduję w pracy. Nie mają one charakteru deprecjonującego, raczej polemiczny, nie jest ich również zbyt wiele. Pierwsze z nich mają charakter formalny; następnie po ich przedstawieniu przejdę do uwag o charakterze merytorycznym.

Zaprezentowany w pracy spis treści jest niepełny, prezentuje bowiem jedynie tytuły kolejnych części pracy (rozdziałów?), ale już nie ma w nim wyszczególnionych podrozdziałów. Również w samym tekście kolejne części nie są określone mianem rozdziałów, a jedynie zostały wyodrębnione jako tytuły tłustym drukiem i większą czcionką. Układ związany z podziałem na rozdziały i podrozdziały byłby znacznie bardziej czytelny; również brak podrozdziałów w spisie treści utrudnia nawigację po poszczególnych częściach pracy.

Styl pracy jest poprawny, a stosowany język ma charakter naukowego opisu, jednak niekiedy zdarzają się tak zwane „literówki”; na szczęście nieliczne.

Również konstrukcja przypisów jest prawidłowa, natomiast są one często niepotrzebnie zbyt rozbudowane. Dużo ważnych treści, które pojawiają się w przypisach, mogłoby, a nawet powinno, znaleźć się w tekście głównym. Ma to miejsce na przykład w przypadku informacji istotnej dla założeń i celów przedmiotowej pracy. W przypisie nr 7 do części zatytułowanej: „Paryż – stolica świata... literatury i sztuk wizualnych” czytamy: „Ze względu na cel niniejszej pracy (usystematyzowanie strategii konstruowania filmowego wizerunku Paryża przez pryzmat spojrzenia turystycznego, imigranckiego i postnostalgicznego), analizuję kulturowe – powstałe przy pomocy innego tworzywa niż film – reprezentacje miasta jedynie pobieżnie, zawężając ramy tematyczne przeważnie do twórczości wybranych artystów urodzonych i tworzących we Francji (zatem budujących dziedzictwo narodowe tego kraju)”. Jest to ważna informacja i jako taka powinna znaleźć się w akapicie poświęconym celowi badawczemu dysertacji. Natomiast

odrębną kwestią jest, czy w ogóle tego typu rozwiązanie przyjęte przez Autorkę jest zasadne i trafne, o czym wspomnę za chwilę.

W tym miejscu możemy przejść do uwag o charakterze merytorycznym. Na początku pierwszej części pracy Autorka opisuje pokrótce historyczne powstanie Paryża i przywołuje najważniejsze zjawiska społeczno-kulturowe, które budowały mityczny wizerunek miasta i stały się z czasem przyczyną światowej fascynacji stolicą Francji, szczególnie od XIX wieku poczynając i na dzisiejszych czasach kończąc. Doktorantka przedstawia także słynne budowle stanowiące o architektonicznej wizytówce miasta, które są zarazem najbardziej znanymi atrakcjami turystycznymi Paryża. Opisuje najwybitniejszych przedstawicieli malarstwa francuskiego, zwłaszcza impresjonistów i postimpresjonistów, przywołując twórczość Gustave'a Caillebotte'a, Alfreda Sisleya, Camille'a Pissarro, Pierre-Auguste'a Renoira, Édouarda Maneta i Claude'a Moneta, a także Edgara Degasa, Georges-Pierre'a Seurata, Roberta Delaunay i innych. Przybliża czytelnikom sylwetki francuskich fotografów, uwieczniających urodę miejskich pejzaży. Następnie prezentuje, w syntetycznych wywodach, przykłady literackich reprezentacji miasta, przywołując wybrane utwory prozatorskie i poetyckie literatury francuskiej. Odwołuje się do poematów Guillaume'a Apollinaire'a i Charles'a Baudelaire'a, powieści Honoré de Balzaca, Gustave'a Flauberta, Victora Hugo, Marcela Prousta i Émile'a Zoli, a więc do sztandarowych tekstów, które współtworzą dziedzictwo kulturowe Francji, odgrywając zarazem istotną rolę w procesie mitologizowania wizerunku Paryża. Przedstawiona działalność wybranych twórców ma charakter skrótowych opisów, niejednokrotnie ograniczających się do wymienienia tytułów ich dzieł – ma to miejsce szczególnie w przypadku prezentacji dorobku artystów malarzy – a mimo to zajmuje obszerną część dysertacji; proporcjonalnie około jednej trzeciej całości rozważań. Moim zdaniem, Doktorantka niepotrzebnie przywołała cały ten artystyczny dorobek, w obecnym w pracy kształcie. Konieczna z powodów objętości pracy oraz proporcji jej części wstępnej do głównych rozdziałów skrótowość skutkuje ogólnikowością i powierzchownością opisów, powodując równocześnie, że stają się one jedynie erudycyjnym ozdobnikiem. Lepiej byłoby ograniczyć się do starannie wyselekcjonowanych przykładów. W przypadku doboru filmów reprezentacyjnych dla przyjętych przez Autorkę trzech typów spojrzeń, potrafiła ona oprzeć się pokusie opisu zbyt wielu dzieł; podobny zabieg selekcji nadmiaru tekstów kultury, z pełniejszym opisem niektórych wybranych i jedynie wspomnieniem o pozostałych, skutkowałby większą przejrzystością i skróceniem zbyt rozbudowanej pierwszej, kontekstowej części pracy.

Nie bardzo zrozumiałą jest także powód, dla którego Autorka ograniczyła się jedynie do literackich, fotograficznych i malarskich wizji Paryża tworzonych przez artystów francuskich.

Przywoływałam już uprzednio tłumaczenie Doktorantki, że wybrane przez nią dzieła ukazujące wizerunki Paryża analizowane są pobieżnie ze względu ich marginalność względem tematu pracy i że reprezentują dziedzictwo narodowe Francji jako twórczość artystów francuskich, ale nie jest to logiczny powód ich wyboru, gdyż omawiane w kolejnych rozdziałach filmy nie ograniczają się do kina francuskiego. Zasadne w związku z tym byłoby odwoływanie się do literatury, malarstwa i fotografii światowej, a nie tylko rdzennie francuskiej. Tym bardziej, że Autorka nie jest w swoim zamyśle konsekwentna, gdyż omawiając przykłady literackie, sięgnęła po twórczość pisarzy amerykańskich: Henry'ego Millera i Ernesta Hemingwaya.

Oczywiście tego typu zabieg przywołania tekstów kultury spoza kręgu francuskiego jeszcze bardziej poszerzyłby i tak obszerny, bo (wraz z pojawiającymi się w dalszych akapitach odwołaniami do kultury popularnej, muzyki i animacji filmowej) liczący sobie ponad 100 stron fragment pracy. Moim zdaniem, znacznie lepszym zabiegiem byłoby więc odwoływanie się do kontekstu literatury, malarstwa, fotografii, muzyki i kultury popularnej, w odniesieniu do konkretnych analizowanych przez Autorkę dzieł filmowych, będących reprezentacjami trzech typów spojrzeń. W filmach omawianych przez Doktorantkę odnaleźć można szereg analogii, a nawet konkretnych, świadomych odwołań reżyserów do tekstów kultury związanych z aurą i mitycznymi wyobrażeniami Paryża. Autorka pracy zdaje sobie zresztą z tego sprawę, gdyż przywołuje i opisuje tego typu zabiegi. Wspomnieć tu można chociażby o wspomnianej w pracy scenie pikniku z filmu „Paryż może poczekać” (2016) zainspirowanej „Śniadaniem na trawie” Édouarda Maneta czy o innej scenie z tego filmu wzorowanej na obrazie Pierre-Auguste'a Renoira „Taniec w Bougival”. W filmie Woody Allena „O północy w Paryżu” (2011) pojawia się wyraźne odwołanie do obrazu „Japoński mostek w Giverny” Claude'a Moneta, a warstwa wizualna filmu „Podróż czerwonego balonika” (2007) przypomina płótna Alfreda Sisleya. Natomiast kontekst interpretacyjny „Nieba nad Paryżem” (2008) stanowi między innymi poemat Charlesa Baudelaire'a zatytułowany „Krajobraz”. Śledzenie tego typu tropów i skojarzeń z tekstami kultury związanymi z Paryżem, nie tylko celowo wykorzystanymi przez twórców analizowanych filmów w ich dziełach, ale kojarzącymi się Autorce pracy i zasugerowanymi w jej interpretacjach, uczyniłyby jej rozważania bogatszymi i bardziej interesującymi.

Jednakże należy zauważyć, że moje powyższe uwagi nie deprecjonują, ani tym bardziej nie dyskwalifikują całości rozważań podjętych przez Doktorantkę, gdyż generalnie zdecydowana większość twierdzeń i poglądów wyrażonych w pracy, w mojej ocenie jest trafna i adekwatna do założonych celów badawczych.

Konkluzja

W świetle przeprowadzonej przeze mnie oceny rozprawy doktorskiej pani mgr Marty Kasprzak stwierdzam, że kryteria wymagające spełnienia dla uzyskania stopnia naukowego doktora nauk o kulturze i religii, zostały przez Doktorantkę spełnione.

Przedstawiona do recenzji dysertacja stanowi oryginalne rozwiązanie przyjętej problematyki i dowodzi rzetelnej, pogłębionej wiedzy teoretycznej Doktorantki oraz umiejętności prowadzenia przez nią dyskursu o charakterze naukowym.

Praca jest wartościowa i interesująca oraz stanowi pożądaną wkład w rozwój polskiego filmoznawstwa.

Recenzowana przeze mnie dysertacja spełnia wszystkie kryteria stawiane dla rozpraw doktorskich, co stanowi uzasadnienie mojego wniosku o przyjęcie rozprawy doktorskiej pani mgr Marty Kasprzak i dopuszczenie jej do publicznej obrony oraz kontynuowanie wszystkich niezbędnych czynności w ramach przewodu doktorskiego.

Dr hab. Ewa Katarzyna Citko, prof. UwB
Uniwersytet w Białymstoku